
I. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

УДК [330.341:378]:316.343-058.13(477)

ІННОВАЦІЙНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ СЕРЕДЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ

Т. А. КОСТИШИНА, доктор економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. У статті розглянуто класифікацію та ознаки середнього класу. Визначено вплив інноваційно-інтелектуальних чинників розвитку освіти на формування середнього класу в Україні. Запропоновано механізм управління процесом професійного розвитку персоналу з метою формування середнього класу в Україні.

Ключові слова: середній клас, класифікація середнього класу, інноваційно-інтелектуальні чинники, освіта, професійне навчання, професійний розвиток.

В економіці України значення вищої освіти як найважливішого чинника формування не тільки конкурентоспроможної економіки, а й нової якості суспільства загалом постійно зростає. Тому проблема підтримки розвитку освіти й науки є глибоко соціальною і належить до пріоритетних завдань суспільного розвитку, що безпосередньо пов'язано із системою національних інтересів, підвищенням якості життя та формуванням середнього класу. При цьому вища освіта не повинна бути дзеркалом суспільних і економічних негараздів, а, швидше за все, інструментом їх усунення, вікном у майбутнє. Так у переважній більшості країн світу, де знання стали рушійною силою, науці й освіті надають пріоритетне значення.

Чимало вітчизняних учених присвятили свої праці проблематиці формування середнього класу, зокрема такі: І. К. Бондар, О. В. Задоренко, М. М. Кім, О. В. Коляда, О. А. Кролевець, О. І. Крикун, І. О. Курило, Е. М. Лібанова, Т. І. Лучко, Н. А. Навроцька, Г. П. Рекурн, А. І. Саввов, Т. П. Ткаченко та ін. Важливість чинника освіти у формуванні середнього класу розглянули у своїх наукових працях О. А. Грішнова, О. А. Дороніна, А. М. Колот, Г. С. Лопушняк, Н. Д. Лук'яненко, І. Л. Петрова та ін.

Метою статті є визначення впливу розвитку освіти, інвестицій в освіту на формування середнього класу в Україні.

В умовах глобалізації посилилася роль інноваційних складових економічного роз-

витку країн, нерозривно пов'язаних із розвитком інформаційних технологій, з огляду на це необхідно підготувати висококваліфікованих спеціалістів, робоча сила яких характеризується превалюванням у складі її функцій елементів більш високого, творчого порядку. Передусім це стосується забезпечення підготовки робочої сили, здатної не тільки адекватно сприймати нагромаджений попередніми поколіннями обсяг емпіричних і теоретичних знань, засвоювати їх, але й систематично підвищувати рівень конкурентоспроможності, намагаючись застосовувати творчий підхід до використання системи отриманих знань.

Середній клас, який є наслідком структурних зрушень у суспільстві, у своїй еволюції пройшов такі етапи:

- формування – поява нової специфічної страти;
- становлення – зміцнення її суспільної значущості;
- розвиток – кількісні та якісні зміни цієї страти.

Проте необхідно відзначити, що формування середнього класу відбувається майже у кожному поколінні працівників, і саме інноваційно-інтелектуальні чинники освіти

суттєво впливають на цей процес.

О. А. Мельниченко визначає ознаки середнього класу України:

- а) за статусом: «ядро», «периферія»;
- б) за рівнем добробуту: нижній, середній, середній середній, верхній середній, вищий;
- в) за часом приналежності до страти: консервативний, новий;
- г) за сферою діяльності: представники малого та середнього бізнесу; власники середнього за обсягом індивідуального та акціонерного капіталу; власники-рантє; наймані працівники високої, вищої і найвищої кваліфікації; фермери; науково-технічна, військова та гуманітарна інтелігенція; представники андеркласу, які отримують доходи шляхом протиправних дій і злочинної економічної діяльності; роботодавці (власники капіталу); самостійно зайняті; частина одержувачів трансфертів;
- д) за характеристиками: економічні, соціально-психологічні, освітньо-кваліфікаційні, політичні [1, с. 96–97].

Освітньо-кваліфікаційна характеристика середнього класу є важливою для його формування (рис. 1).

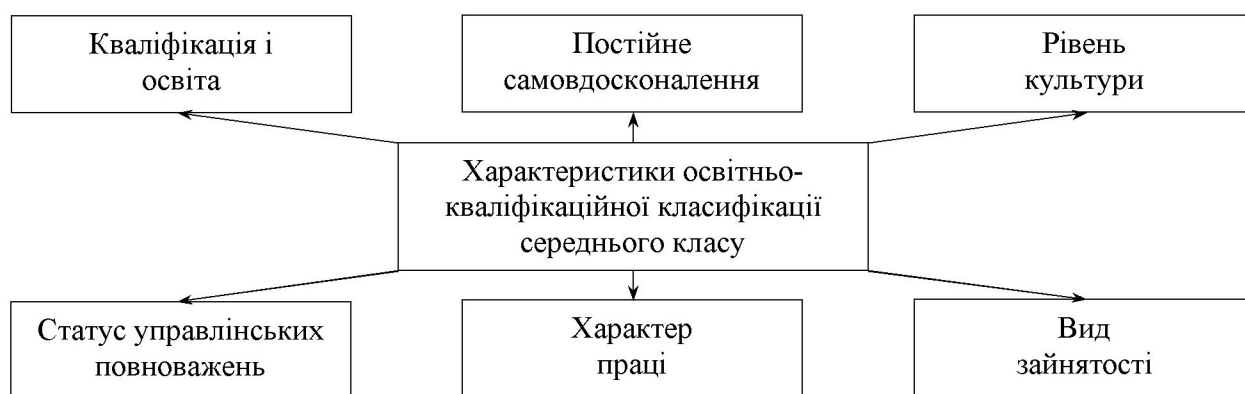

Рис. 1. Освітньо-кваліфікаційні ознаки середнього класу

Необхідно відзначити, що в умовах формування конкурентного середовища активізація інноваційних процесів у суспільному розвитку зумовила підвищення ролі освіти та професійної підготовки у розвитку людських ресурсів. Зважаючи на зростання рівня вимог до якості робочої сили в міру розвит-

ку сучасних технологій, потрібно постійно вдосконалювати знання та вміння індивіда протягом трудового життя з метою забезпечення його продуктивної зайнятості, професійної мобільності та конкурентоспроможності. Щоб реалізувати поставлені завдання, необхідно долучити індивіда до сис-

теми безперервної освіти. Підвищення якості освітніх послуг, спрямованих на забезпечення умов для формування системи безперервної освіти «life-long education» з метою удосконалення професійно-кваліфікаційної структури робочої сили, є одним із дієвих напрямів підвищення рівня конкурентоспроможності національної робочої сили. В умовах посилення вагомості інноваційних чинників підвищення конкурентоспроможності національних економік саме розвиток системи освіти, якість освітніх послуг є необхідною передумовою забезпечення сталості та динамічності інноваційних змін в економіці, переходу до інноваційно-інформаційної моделі суспільного розвитку.

Сучасні загальноцивілізаційні тенденції розвитку мають системоутворюючий вплив на реформування освіти в Україні. Першою тенденцією є посилення процесу глобалізації економіки, взаємозв'язку й взаємозалежності держав світу. Глибинні процеси цієї тенденції обумовлені розвитком науки, технології, виробництва, що призводить до формування загального світового економічного простору та планетарного інформаційного поля, інтенсивного обміну результатами матеріального та духовного виробництва. Друга тенденція спричинена формуванням позитивних умов для індивідуального розвитку людини, її самореалізації у цьому світі. Саме ці тенденції значною мірою обумовлюють реформування системи освіти незалежної України [2, с. 179].

Разом із тим, незважаючи на позитивні стандартні показники освіти в Україні, у розвитку системи освіти 90-х рр. з'явилося багато негативних тенденцій: недостатні обсяги фінансування розвитку освіти, регіональна нерівномірність розподілу освітніх закладів на території країни, неефективність переорієнтації систем освіти на потреби ринку праці, недосконалість навчальних програм системи освіти, які не забезпечують випускників життєвими та професійними навичками, необхідними для їх працевлаштування в умовах нової інтегрованої економіки країни.

При цьому необхідно враховувати, що високий рівень стандартів освіти є вагомим

чинником отримання країною конкурентних переваг. Насамперед необхідно запроваджувати інформаційно-інтелектуальні технології у навчальний процес, щоб оволодіти найсучаснішими методами організації навчального процесу, істотно підвищити якість підготовки висококваліфікованих фахівців.

Водночас забезпечення доступу до світових досягнень освіти та науки, розвитку ринку освітніх послуг посилює конкуренцію між вузами як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, оскільки ті, що не забезпечують достатню якість освіти, не витримують конкуренції. Досвід свідчить, що конкуренція – це дієвий чинник розвитку системи освіти, який сприяє реалізації комплексу заходів з метою подолання недоліків і наслідків самоізоляції, піднесенню системи освіти на рівень сучасних вимог, її інформатизації, впровадженню інноваційних технологій у практику, розробці нових методів і критеріїв оцінки знань, подоланню суперечностей між внутрішньодержавним і світовим рівнем освіти, забезпеченню входження вітчизняної системи освіти у світовий освітянський простір.

У процесі переходу до постіндустріального суспільства необхідно переглянути не тільки технології освіти, але й безпосередньо її зміст, уточнити оптимальну структуру знань для усіх вікових груп населення. Необхідно забезпечити систематичне оновлення знань і прискорення процесів технологічних змін, щоб запобігти швидкому старінню найменш мобільної частини змісту освіти. Розвинені країни приділяють значну увагу зростанню освітньої складової людського капіталу, оскільки роботодавці зацікавлені у підготовці кваліфікованих і освічених спеціалістів для високотехнологічного виробництва. Саме тому вони допомагають навчальним закладам, фінансуючи виплати стипендій найбільш талановитим студентам, забезпечують навчання безпосередньо на робочих місцях. Вкладення інвестицій у молодих спеціалістів, яке здійснює роботодавець, означає, що він потенційно зацікавлений у закріпленні цього спеціаліста на виробництві.

Держава також зацікавлена у конструктивній співпраці з роботодавцями, оскільки кор-

поративна оплата навчання дозволяє більш цілеспрямовано перерозподіляти державні кошти та знижувати фінансове навантаження на державний бюджет. У ряді країн реалізуються програми, згідно з якими роботодавцям, які надають перші тимчасові робочі місця випускникам, на цей час надаються субсидії на зарплату. Доцільно також практикувати стимулювання роботодавців – забезпечення постійного робочого місця молодим спеціалістам. Деякі країни практикують підтримку роботодавців, які пропонують постійну роботу молодим спеціалістам, особливо тоді, коли під час проходження виробничої практики стажери успішно проявляють свої здібності та реалізують отримані знання.

Інвестиції в освіту за змістовою ознакою розділяють на формальні та неформальні [3, с. 406–410].

Формальні інвестиції – це отримання середньої, спеціальної вищої освіти, а також отримання іншої освіти, професійна підготовка на виробництві, різні курси, навчання в магістратурі, аспірантурі, докторантурі тощо. Неформальні інвестиції – це самоосвіта індивіда: читання розвиваючої літератури, вдосконалення в різних видах мистецтва, професійне заняття спортом тощо.

Для потенційних працівників безпосередні витрати на навчання можуть бути дуже високі, тому потрібна оцінка ефективності інвестицій. Оцінюючи ефективність освіти, слід виокремити такі умови: економічні результати підвищення освіти можна вимірювати різними показниками – особистими, натуральними. Вигоди від освіти такі:

- вищі заробітки у перспективі;
- ширший доступ до цікавої і перспективної роботи;
- високий престиж професії або підвищення задоволення від неринкових видів діяльності в майбутньому.

Деякі люди розглядають освіту як споживче благо, їм подобається відвідування лекцій і спосіб життя студентів. Одні задовольняють свою допитливість, одержують задоволення від самого процесу навчання, інші прагнуть до освіти через довгострокові виго-

ди. Вигоди від освіти можна одержувати тривалий час, практично все життя.

Вигоди в майбутньому мають меншу цінність проти вигод, отриманих сьогодні. По-перше, якщо витратити доходи на споживання, то бажано це зробити раніше. По-друге, якщо додаткові доходи використовувати як інвестиції у фізичний капітал, аби отримати прибутки у майбутньому, то і це краще зробити раніше, ніж пізніше. Майбутні переваги необхідно дисконтувати, приводячи до одного моменту часу. Поточна вартість потоку майбутніх щорічних витрат протягом N періодів може бути розрахована за такою формулою:

$$V_0 = \frac{B_1}{1+r} + \frac{B_2}{(1+r)^2} + \frac{B_3}{(1+r)^3} \dots \frac{B_n}{(1+r)^n},$$

де V_0 – поточна вартість;

r – процентна ставка (ставка дисконтування);

B_n – прибуток, що одержується в період n (чим менше r , тим більша вага майбутньої користі).

Підвищення кваліфікації – це систематичне оновлення та поглиблення як професійних знань, умінь і навичок за спеціальністю, професією, так і інтелектуального та культурного рівня спеціалістів.

Підвищення кваліфікації є складовою процесу професійного розвитку персоналу, який сприяє загальному інтелектуальному розвитку людини, розширює її ерудицію і коло спілкування, зміцнює упевненість у собі. Можливість участі у системі підвищення кваліфікації впливає на ефективне виконання працівником професійних функцій.

Підготовка кваліфікованих кадрів у системі підвищення кваліфікації буде ефективною у тому разі, якщо пов'язані з нею витрати будуть нижчими, ніж витрати на підвищення продуктивності праці, за рахунок професійної підготовки або усунення витрат, які виникають у разі помилкового найму робочої сили.

У процесі формування системи підвищення кваліфікації необхідно з економічного погляду прийняти рішення, наскільки вузько

спеціалізувати підготовку кваліфікованих кадрів або орієнтувати її на широкий діапазон. Якщо сутність підвищення кваліфікації кадрів буде обмежена сферою знань, які актуальні в певний проміжок часу для певного робочого місця, то це хоча і рентабельно на найближчу перспективу, однак пов'язано з імовірністю втрати вмінь пристосовуватися до вимог, які висуваються до роботи.

Також необхідно враховувати розподіл у часі переваг від отриманого підвищення кваліфікації, тому що ефект може тривати все трудове життя, з моменту використання нових знань у роботі.

Враховуючи вищезазначене, зауважимо, що підвищення кваліфікації є важливою складовою професійного розвитку персоналу. На рис. 2 представлений механізм управління процесом професійного розвитку персоналу.

Рис. 2. Управління підвищенням кваліфікації як складової формування середнього класу України

Ключовим етапом управління підвищенням кваліфікації є визначення потреб організації шляхом виявлення невідповідності між професійними знаннями й навичками (компетенціями), якими повинен володіти персонал організації для реалізації її цілей як в умовах сьогодення, так і в майбутньому, і тими знаннями й навичками, якими він реально володіє.

Отже, в умовах ринкової трансформації економіки інноваційно-інтелектуальні чинники розвитку освіти сприятимуть формуванню та розвитку середнього класу, конкурентоспроможності національної економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельниченко О. А. Особливості становлення середнього класу в Україні: державно-управлінський аспект / О. А. Мельниченко // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – № 1. – С. 96–103.
2. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : [кол. моногр.] / Е. М. Лібанова, Н. С. Власенко, О. С. Власик та ін. / за ред. Е. М. Лібанової. – Київ : Ін-т демографії та соц. досліджень НАН України, 2007. – 328 с.

3. Управління людськими ресурсами : філософські засади : [навч. посіб.] / під ред. д. ф. н., проф. В. Г. Воронкової. – Київ : ВД «Професіонал», 2006. – 576 с.

REFERENCES

1. Melnychenko O. A. *Osoblyvosti stanovlenia serednoho klasu v Ukraini: derzhavno-upravlinskyi aspekt. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia : zb. nauk. pr. [Theory and Practice of Public Administration: scientific research journal]*. Kharkiv: Vydvo KharPI NADU "Mahistr", 2008, № 1, pp. 96–103.
2. Libanova E. M., Vlasenko N. S., Vlasyk O. S. *ta in. (edited E. M. Libanovoi) (2007). Liudskyi rozvytok rehioniv Ukrainy: analiz ta prohnoz: kolektyvna monohrafiia [Human development regions of Ukraine: analysis and forecast [collective monograph]*. Kyiv: In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy. 328 p.
3. (Edited V. H. Voronkovi) *Upravlinnia liudskymy resursamy : filosofski zasady : [navch. posibn.] (2006)*. Kyiv: VD "Profesional". 576 p.

Т. А. Костышина, доктор экономических наук, профессор (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Иновационно-интеллектуальные факторы развития образования как предпосылка формирования среднего класса в Украине.**

Аннотация. В статье рассмотрены классификация и характеристики среднего класса. Определено влияние инновационно-интеллектуальных факторов развития образования на формирование среднего класса в Украине. Предложен механизм управления процессом профессионального развития персонала с целью формирования среднего класса в Украине.

Ключевые слова: средний класс, классификация среднего класса, инновационно-интеллектуальные факторы образования, профессиональное обучение, профессиональное развитие.

T. Kostyshyna, Dc. Econ. Sci., Professor (Poltava University of Economics and Trade). Innovative-intelligent factors of education as middle class prerequisites in Ukraine.

Summary. *The article deals with the classification and characteristics of the middle class. The influence of innovation and intellectual factors of education in the formation of the middle class in Ukraine. The mechanism of process control professional development in order to create the middle class in Ukraine.*

Keywords: *middle class, middle class classification, innovation and intellectual factors, education, vocational training, professional development.*